

गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः। अपांनपात्। त्रिष्टुप्।

उपैमसृक्षि वाजयुर्वचस्यां चनो दधीत नाद्यो गिरौ मे।

अपां नपादाशुहेमा कुवित्स सुपेशसस्करति जोषिषद्धि ॥ २.०३५.०१

वाजयुः- सद्गतिकामः। वज गतौ। वचस्याम्- मन्त्रकामाम्। मे- मम। गिरः- वाचम्। ईम्- एतमग्निं सर्वभूतहितक्रतुं प्रति। उप असृक्षि- उत्पादयामि। नाद्यः- उदकजो हि वैद्युतोऽग्निः। मूलशक्तिधाराजः सर्वभूतहितक्रतुः। कुवित्- प्रभूतम्। चनः- अस्मदर्थमन्त्रम्। दधीत- धारयतु। अपां नपात्- जीवोदकजः। आशुहेमा- क्षिप्रगतिः। सः- असावग्निः। सुपेशसः- सुरूपाणि। करति- करोति। जोषिषत्- सेवते। हि- खलु ॥१॥

इमं स्वस्मै हृद आ सुतष्टं मन्त्रं वोचेम कुविदस्य वेदत्।

अपां नपादसुर्यस्य महा विश्वान्यर्यो भुवना जजान ॥ २.०३५.०२

इमम्- एतम्। मन्त्रम्। हृदः- अन्तर्हृदयात्। आ- आभिमुख्येन। सुतष्टम्- सुसृष्टम्। अस्मै- एतस्मा अग्नये। कुवित्- बहुलम्। वोचेम- ब्रवाम। अस्य- एतं मन्त्रम्। वेदत्- स जानातु। अपां नपात्- जीवोदकजः। असुर्यस्य महा- प्राणमहिम्ना। अर्यः- आर्यशीलः सन्। विश्वानि भुवना- सर्वान् लोकान्। जजान- ससर्ज ॥२॥

समन्या यन्त्युप यन्त्यन्याः समानमूर्वं नद्यः पृणन्ति।

तम् शुचिं शुचयो दीदिवांसमपां नपातं परि तस्थुरापः ॥ २.०३५.०३

अन्याः- मूलशक्तिधाराप्रणाल्यः। तम्- अमुं सर्वभूतहितक्रतुमग्निम्। सं यन्ति- सङ्गच्छन्ति। अन्याः- तासामितरप्रणाल्यः। उप यन्ति- उपगच्छन्ति। नद्यः- आपो मूलशक्तिधाराः। समानम्-

समम् । ऊर्व- विस्तृतमग्निम् । पृणन्ति- प्रीणयन्ति । शुचयः- परिशुद्धाः । शुचिम्- परिशुद्धम् ।
तम् । अपां नपातम्- मूलशक्तिधाराजम् । आपः- मूलशक्तिधाराः । परि तस्थुः ॥३॥

तमस्मैरा युवतयो युवानं मर्मज्यमानाः परि यन्त्यापः ।

स शुक्रेभिः शिक्वभी रेवदस्मे दीदायानिध्मो घृतनिर्णिगप्सु ॥ २.०३५.०४

तम्- अमुं क्रतुम् । अस्मेराः- दर्परहिताः । युवतयः- तरुण्यः । आपः- मूलशक्तिधाराः । युवानम्-
तरुणम् । मर्मज्यमानाः- शोधयन्त्यः । परि यन्ति- परितः सरन्ति । सः- असौ क्रतुः । शुक्रेभिः-
शुक्रैः । शिक्वभिः- तेजोभिः । अस्मे- अस्मै । रेवत्- दानयोग्यसम्पद्यथा भवति तथा । अप्सु-
उदकेषु मूलशक्तिधारासु । अनिध्मः- इन्धनरहितः सन् । स्वत एवेति भावः । घृतनिर्णिक्-
ज्योतीरूपः । दीदाय- भासते । आधिभौतिके वैद्युतोन्निरस्मिन् मन्त्रे प्रोच्यते । आध्यात्मिके तु
मूलशक्तिधारावर्धितक्रतुरुच्यते ॥४॥

अस्मै तिस्रो अव्यथ्याय नारीर्दिवाय देवीर्दिधिषन्त्यन्नम् ।

कृता इवोप हि प्रसर्त्ते अप्सु स पीयूषं धयति पूर्वसूनाम् ॥ २.०३५.०५

अस्मै- एतस्मै । अव्यथ्याय- अव्यथमानाय । तिस्रः-
भूर्भुवःसुवराख्यान्नप्राणमानसोन्मुखमूलशक्तिधाराः । देवीः- द्योतनशीलाः । अन्नम्- हव्यम् ।
दिधिषन्ति- धारयन्ति । अप्सु- मूलशक्तिधारासु । कृता इव- रचिता इव । हि- खलु । प्रसर्त्ते- रसाः
प्रसरन्ति । पूर्वसूनाम्- तत्पूर्वमेवात्मनः प्रसूतानां रसानाम् । पीयूषम्- सारम् । सः- क्रतुः । धयति-
पिबति ॥५॥

अश्वस्यात्र जनिमास्य च स्वर्द्धो रिषः सम्पृचः पाहि सूरीन् ।

आमासु पूर्षु परो अप्रमृष्यं नारातयो वि नश्नानृतानि ॥ २.०३५.०६

अत्र- अस्मिन् क्रतावन्नावेव । अश्वस्य- तुरगोपलक्षितप्राणस्य । अस्य- एतस्य । जनिमा- जन्म ।
च- अपि च । स्वर्द्रुहः- स्वर्गद्रोहिण्याः । रिषः- हिंसायाः । सम्पृचः- सम्पर्कात् । सूरीन्- विदुषः ।
पाहि- रक्ष । आमासु- अपक्वासु । पूर्षु- अप्सु मूलशक्तिधारासु । परः- परस्ताद्वर्तमानम् ।
अप्रमृष्यम्- अप्रधृष्यम् । अरातयः- लोभिनः । अनृतानि- असत्यानि अधर्मा वा । न वि नशन्-
न व्याप्नुवन्ति ॥६॥

स्व आ दमे सुदुघा यस्य धेनुः स्वधां पीपाय सुभन्नमत्ति ।

सो अपां नपादूर्जयन्नप्स्वस्तर्वसुदेयाय विधत्ते वि भाति ॥ २.०३५.०७

यस्य । स्वे- स्वकीये । दमे- सद्ने । सुदुघा- शोभनदोग्ध्री । धेनुः- गौरदितिरखण्डप्रकृतिः ।
स्वधाम्- आत्मधारणाम् । पीपाय- वर्धयति । सुभु- शोभनभवनम् । अन्नम्- हव्यम् । अत्ति-
भक्षयति । अप्सु अन्तः- मूलशक्तिधारासु । सः- असौ । अपां नपात्- मूलशक्तिधाराजः । ऊर्जयन्-
शक्तिं कुर्वन् । वसुदेयाय- चित्तवृत्तिस्तम्भाख्यानुग्रहदानाय । वसु स्तम्भे । विधत्ते- परिचरत
उपासकाय । वि भाति- विशेषेण प्रकाशते ॥७॥

यो अप्स्वा शुचिना दैव्येन ऋतावाजस्र उर्विया विभाति ।

वया इदन्या भुवनान्यस्य प्र जायन्ते वीरुधश्च प्रजाभिः ॥ २.०३५.०८

यः । अप्सु- मूलशक्तिधारासु । शुचिना- परिशुद्धेन । दैव्येन- दिव्येन । ऋतावा-
प्रकृतिनियतियुक्तः । अजस्रः- नित्यः । उर्विया- विस्तीर्णः । विभाति- प्रकाशते । वयाः- शाखा
इव । अन्या- इतरे । भुवनानि- लोकाः । अस्य- अग्नेः क्रतोः । प्र जायन्ते- प्रभूताः । प्रजाभिः-
विड्भिः । वीरुधः- ओषधयः । च । प्र जायन्ते- उद्भवन्ति ॥८॥

अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वो विद्युतं वसानः ।

तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्तीर्हिरण्यवर्णाः परि यन्ति यहीः ॥ २.०३५.०९

अपां नपात्- उदकजो मूलशक्तिधाराजः । उपस्थम्- अपामुपस्थानम् । अस्थात्- अध्यतिष्ठत् । हि-
खलु । जिह्वानाम्- कुटिलानाम् । ऊर्ध्वः- उपरि गतो विमुक्तः । विद्युतम्- तडिज्ज्योतिः । वसानो
भवति । तस्य । ज्येष्ठम्- प्रथमम् । महिमानम्- माहात्म्यम् । वहन्तीः- धारयन्त्यः । हिरण्यवर्णाः-
द्योतनशीलाः । यद्हीः- महत्य आपः । परि यन्ति- परितः सरन्ति ॥९॥

हिरण्यरूपः स हिरण्यसंदृग्पां नपात्सेदु हिरण्यवर्णः ।

हिरण्ययात्परि योनेर्निषद्या हिरण्यदा ददत्यन्नमस्मै ॥ २.०३५.१०

हिरण्यरूपः- ज्योतीरूपः । सः- असौ क्रतुरग्निः । हिरण्यसंदृक्- आत्मज्योतिषो द्रष्टा । अपां
नपात्- मूलशक्तिधाराजः । सः । हिरण्यवर्णः- प्रकाशवर्णः । हिरण्ययात् योनेः- ज्योतिर्मयमूले ।
परि निषद्य- उपविश्य । हिरण्यदाः- ज्योतिषां दाता । अस्मै- एतस्मै यजमानाय । अन्नम् । ददति-
यच्छति ॥१०॥

तदस्यानीकमुत चारु नामापीच्यं वर्धते नष्टुरपाम् ।

यमिन्धते युवतयः समित्था हिरण्यवर्णं घृतमन्नमस्य ॥ २.०३५.११

तत् । अस्य- एतस्य । अपां नष्टुः- जीवोदकजस्य । नाम- नामोपलक्षितमन्त्रः । अपीच्यम्-
अन्तर्हितः । चारु- कल्याणः । अनीकः- समूहहितः । वर्धते । युवतयः- आपः । इत्था- एवम् ।
यम् । हिरण्यवर्णं- दीप्तम् । समिन्धते- सम्यगुद्दीपयन्ति । अस्य- एतस्य । अन्नम् । घृतम्-
दीप्तिधाराक्षरणात्मिका भावनैव ॥११॥

अस्मै बहूनामवमाय सख्ये यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः ।

सं सानु मार्जिर्दिधिषामि बिल्मैर्दधाम्यन्नैः परि वन्द ऋग्भिः ॥ २.०३५.१२

अस्मै- एतस्मै । बहूनाम्- प्रभूतानां देवानाम् । अवमाय- दास्यभावयुक्ताय । सख्ये । नमसा-
नमस्कारेण । हविर्भिः- आह्वानसाधनैः । यज्ञैः । विधेम- परिचरेम । सानु- उच्छ्रितभावनम् । सम्-

सम्यक् । माज्जिर्म- शोधयामि । बिल्मैः- भासनैर्भावनैः । दिधिषामि- शब्दयामि । धिष शब्दे ।
अन्नैः- भोगैः । दधामि- धारयामि । ऋग्भिः- मन्त्रैः । परि वन्दे- नमस्करोमि ॥१२॥

स ई वृषाजनयत्तासु गर्भं स ई शिशुर्धयति तं रिहन्ति ।

सो अपां नपादनभिम्लातवर्णोऽन्यस्येवेह तन्वा विवेष ॥ २.०३५.१३

स ईम्- सोऽयम् । वृषा- वर्षकः । तासु- अप्सु । गर्भमजनयत्- गर्भभूतो जात इति भावः । स
ईम्- सोऽयम् । शिशुः- वत्सः सन् । धयति- जीवोदकजनन्याः स्तनं पिबति । तम्- तादृशं
शिशुमग्निम् । रिहन्ति- तं लिहन्ति । सः । अपां नपात्- जीवोदकजः । अभिम्लातवर्णः-
अक्षीणवर्णः । इह- अत्र पृथिव्याम् । अन्यस्येव- नभसीव । तन्वा- पाथिविन स्वदेहेन । विवेष-
व्याप्तो बभूव । विष्टु व्याप्तौ ॥१३॥

अस्मिन्पदे परमे तस्थिवांसमध्वस्मभिर्विश्वहा दीदिवांसम् ।

आपो नप्त्रे घृतमन्नं वहन्तीः स्वयमत्कैः परि दीयन्ति यहीः ॥ २.०३५.१४

अस्मिन्- एतस्मिन् । परमे पदे- उत्कृष्टे भावने । तस्थिवांसम्- स्थितम् । अध्वस्मभिः-
अध्वंसितैस्तेजोभिः । विश्वहा- सर्वेष्वहःसु । दीदिवांसम्- भासमानम् । नमामि । यहीः- महत्यः ।
आपः- मूलशक्तिधाराः । नप्त्रे- स्वतनयायाग्नये क्रतवे । घृतम्- दीप्तम् । अन्नम्- हव्यम् । वहन्तीः-
भरन्त्यः । स्वयम्- स्वतः । अत्कैः- स्वगतिभिः । परि दीयन्ति- परिगच्छन्ति ॥१४॥

अयांसमग्ने सुक्षितिं जनायायांसमु मघवद्भ्यः सुवृक्तिम् ।

विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ २.०३५.१५

अग्ने- पावक क्रतो । जनाय- विशे । सुक्षितिम्- शोभनभूमिकाभूतम् । त्वा । अयांसम्- प्रपन्नोस्मि ।
मघवद्भ्यः- देवेभ्यः । अयांसम्- उपरमं प्राप्नुयाम् । यम उपरमे । देवाः- द्योतनशीलाः । यत् ।

अवन्ति- रक्षन्ति । तत् । विश्वम्- सर्वम् । भद्रम्- मङ्गलमेव । विदथे- यज्ञे । सुवीराः-
शोभनवीर्यसम्पन्नाः सन्तः । बृहत्- महत् । वदेम- ब्रवाम ॥१५॥

Dr. Rangraji